

OPETUSMENETELMÄT JA RAKENNE

PEDAGOGINEN YLEISKUVAUS s.6

RAKENNE s.9

PEDAGOGINEN YLEISKUVAUS

Puhutaan alkoholista koostuu pääosin harjoituksista, jotka pohjautuvat nuorten omiin edellytyksiin, kokemuksiin ja elämäntilanteisiin. Harjoitukset perustuvat ensisijaisesti sosiaalipsykologisiin ja tunteisiin pohjautuviin työskentelymenetelmiin. Harjoituksissa keskitytään harjoittamaan yksilön valmiuksia vaikuttaa omaan tilanteeseensa ja valita toimintatapansa itsenäisesti, kestävästi sosiaalista painostusta ja ryhmäpainetta sekä kieltäytymään alkoholista. Pelottelua on pyritty käyttämään mahdollisimman vähän.

Jokaiseen harjoitukseen sisältyy osio opettajan tueksi, oppilaan aineisto sekä harjoituksen kulun kuvaus kohta kohdalta. Työskentelymuodot ovat oppilaslähtöisiä ja perustuvat pohdintaharjoituksiin ja epämuodollisiin ryhmäkeskusteluihin, joissa opettaja pysyttelee ensisijaisesti taka-alalla luoden avoimen keskusteluympäristön edellytykset. Tavoitteena on, että nuoret pääsevät selvittämään ja tarkastelemaan ongelmiin liittyviä asenteita ja käyttäytymismalleja sekä keskustelemaan niistä.

Yläkouluikäisistä nuorista osa käyttää alkoholia säännöllisesti, kun taas osa on sen kanssa melko vähän tekemisissä. Tämän vuoksi *Puhutaan alkoholista* on laadittu niin, että sitä on helppo soveltaa nuorten erilaisiin alkoholinkäyttötottumuksiin sekä valmiuksiin käsitellä perusteluja ja käydä asioita läpi eri työskentelymuotojen avulla. Asiaa on kuvattu tarkemmin alla, osiossa Rakenne.

POHDINTA- JA RYHMÄHARJOITUKSET

Pohdintaharjoituksissa ei ole oikeita tai vääriä vastauksia. Jokaisella on oikeus omaan mielipiteeseensä ja arvoihinsa. Harjoitusten tarkoituksena on saada osallistujat tiedostamaan omat arvonsa ja mielipiteensä käsiteltävän kysymyksen suhteen. Tämän vuoksi on tärkeää, että sinä harjoituksen vetäjänä pysyt puolueettomana, etkä tuomitse mahdollisesti rankkojakaan mielipiteitä - henkilökohtaisuuksia tai suoria loukkauksia ei tietenkään tarvitse hyväksyä. Kannattaa esittää jatkokysymyksiä, joilla oppilaat saadaan perustelemaan mielipiteensä. Anna myös eri mieltä olevien esittää kysymyksiä ja perustella omia mielipiteitään. Tehtäväsi harjoituksen vetäjänä on valvoa keskustelun kulkua ja luoda kysymysten ja jatkokysymysten avulla hyvä keskusteluympäristö.

Erilaiset harjoitusmuodot auttavat muodostamaan ja jäsentämään ajatuksia, asenteita ja arvostuksia ennen syvempää keskustelua. Moniin, esimerkiksi moraalia, uskontoa, eettisiä kysymyksiä, ideologioita, ennakkoluuloja ja seksuaalisuutta koskeviin kysymyksiin ei ole selviä tai yksinkertaisia vastauksia. Siksi tarkoituksena onkin saada oppilaat ajattelemaan itse ja ottamaan aktiivisesti kantaa erilaisiin asioihin. Joskus riittää, kun yksi osallistuja uskaltaa sanoa mielipiteensä. Mielipiteiden ja ajatusten vaihto on kuitenkin tärkeä taito, jota tarvitaan kaikessa yhteiskunnallisessa osallistumisessa, ja sitä kannattaa harjoitella. Myös muiden kuunteleminen on tärkeä ja hyödyllinen taito, jota on syytä harjoitella. Pohdintaharjoitusten hankaluus on usein siinä, että niissä syntyy vastakkainasettelutilanteita. Harjoituksen vetäjällä on tällöin tärkeä tehtävä keskustelun ohjaajana. Toisinaan tulee tilanteita, joissa ”keskustelu kaahaa ylinopeutta” ja konflikteja syntyy väistämättä. Tällaisia tilanteita ei saa yrittää lakaista maton alle. Sen sijaan ne tulisi nostaa esiin, myöntää ja määritellä. Tärkeintä on, että konflikteilla on oman paikkansa luonnollisena osana oppilaiden pohdiskeluprosessia.

KUUNTELU JA VIESTINTÄ

Tärkeintä puhe- ja keskusteluharjoituksissa on, että muiden mielipiteitä kunnioitetaan. Yksilöiden oikeus erilaisiin mielipiteisiin ja tämän oikeuden kunnioitus ovat keskustelun perustavanlaatuisia piirteitä. Samalla tulee tietysti olla tilaa erilaisille mielipiteille ja niiden vastakkainasetteluille - aina kuitenkin suvaitsevassa hengessä. On tärkeää huomata, että toisten ajatukset ja perustelut piristävät keskustelua huomattavasti.

Jotkin kysymykset ja mielipiteet ovat arkaluontoisia, ja todellisten ajatusten tarkastelu ja ilmaisu saattaa tuntua vaikealta. Siksi on tärkeää saada aikaan turvallinen ympäristö, jossa kaikki voivat luottaa toisiinsa. Täytyy muistaa, että kyseessä ei ole koe eikä kuulustelu. Keskustelu ja mielipiteet itsessään ovat ”pisteitä”, eikä niitä arvioida oikeiksi tai vääriksi. Myös siksi yhteisten keskustelusääntöjen luominen on tärkeää.

Tehtäväsi harjoituksen vetäjänä on edistää vuorovaikutusta ja keskustelua. Jos keskustelun käynnistäminen on vaikeaa tai se kuihtuu jatkuvasti kokoon, kannattaa yrittää saada siihen uutta vauhtia. Yksinkertaisin tapa on esittää uusia kysymyksiä tai muuttaa lähestymistapaa. Osoita kiinnostusta, mutta älä arvioi. Toinen tärkeä tehtävä on esiin tulevien erilaisten perustelujen tiivistäminen ja kiteyttäminen. Yritä myös tiivistää keskustelun tärkein anti, mutta vältä "tuomarin" tai "suodattimen" roolia.

RYHMÄN MERKITYS

Koululuokka tai urheilujoukkue heijastaa usein yhteiskuntaa pienoiskoossa. Mukana olevien oppilaiden perhetilanteet ja sosiaaliset lähtökohdat voivat olla hyvinkin erilaiset. Kaikilla on kuitenkin kokemuksia ja mielipiteitä, jotka voivat tuoda keskusteluun tärkeitä näkökohtia: uskonnollinen vakaumus, maahanmuuttajien kokemukset, sosiaalinen tausta, sukupuoli, harrastukset jne. On siis monia eroavaisuuksia, jotka voidaan ottaa osaksi keskustelua.

Koulu, joukkue tai harrastusryhmä saattaa myös luoda omat käyttäytymismallinsa. Ihmiset saavat nopeasti leiman tai omaksuvat jonkin roolin. Jotkut nähdään hikareina, toiset urheilijatyyppeinä, jotkut ehkä nörtteinä ja toiset muotitietoisina. Osa on kovaäänisiä ja toiset vaikenevat, vaiennetaan tai joutuvat kiusatuiksi.

Jotta arvokeskustelu onnistuisi, tulee näistä rooleista päästä eroon. Tärkeä ja ehdottomasti huomionarvoinen näkökohta on, että usein nuoret tai teini-ikäiset näkevät asiat dikotomioina ja konfliktitilanteissa kysymyksistä tulee mustavalkoisia. Kaikki on siis joko oikein tai väärin, tyhmää tai fiksumaa, rumaa tai kaunista, hyvää tai huonoa. Tällaisten vastakkainasettelujen välttäminen on tärkeää, ja jatkokysymysten kautta kannattaa pyrkiä luomaan edellytykset moniulotteisempaan keskusteluun.

Toinen tavallinen ilmiö on, että nuoret haluavat toisinaan saada selkeitä vastauksia ja odottavat, että sinulla harjoituksen vetäjänä on selitys kaikkiin asioihin. Tällaisissa tilanteissa luokasta tai ryhmästä saattaa muodostua toisten pohdintoja arvioiva tuomaristo, ja sinä keskustelun vetäjänä muutut "ylituomariksi", joka kertoo "oikeat" vastaukset. Siksi on tärkeää, että luot yhdessä nuorten kanssa keskustelulle selkeät pelisäännöt.

RYHMÄKESKUSTELUN VETÄMINEN

Aloita esittelemällä keskustelunaihe ryhmälle. Selvennä aiheeseen kuuluvat asiat ja rajaa tarkemmin kysymykset, joista keskustellaan. Kerro myös, mihin tehtävä harjoitus perustuu ja anna ohjeet niin selkeästi, että kaikki ymmärtävät tehtävänannon.

Pidä keskustelu oikeilla raiteilla – Keskustelun suunta on tärkeä säilyttää oikeanlaisena, mutta spontaanillekin pohdiskelulle tulisi jättää tilaa. Sinun tulee pitäytyä selkeästi siinä, että käsiteltävistä aiheista todellakin keskustellaan, ja pohdintojen perusteluja kyseenalaistetaan. Joillakin on tapana poiketa aiheesta ja viedä keskustelua aivan toiseen suuntaan. Näissä tilanteissa kannattaa harkita, onko asiasta poikkeaminen olennaista alkuperäisen kysymyksen kannalta vai voidaanko siihen palata myöhemmin.

Joku hallitsee keskustelua – Kaikkien saaminen mukaan keskusteluun saattaa olla vaikeaa. Kun käsitellään vaikeita ja arkaluontoisia asioita tämä saattaa korostua, ja oppilaat vetäytyvät takaisin omaksumiinsa ja heiltä odotettuihin rooleihin. Yritä saada kaikki osallistumaan keskusteluun ja pyri välttämään tilanteita, joissa kaksi vahvatahtoista osallistujaa hallitsee keskustelua. Tällaisissa tilanteissa voidaan käyttää "kuuma tuoli" -harjoitusta, jotta mielipidehierarkia saataisiin unohtumaan.

Joku vaikenee tai vaiennetaan – Hiljaiset jäävät helposti vaille huomiota. Tätä voidaan välttää esimerkiksi kysymysten tai katsekontaktin avulla. Joskus osallistujia saattaa vaieta harkitsemattoman kommentin jälkeen tai muiden hallitessa keskustelua. Monet tuntevat olonsa vaivautuneiksi tai turvattomiksi, eivätkä siksi halua ilmaista mielipiteitään ja ajatuksiaan. Tämän vuoksi on tärkeää esittää kysymyksiä, jotka eivät viittaa suoraan keneenkään henkilökohtaisesti, vaan perustuvat yleiseen käsitykseen tai mielipiteeseen ihmisten käytöksestä. Jos kysymys on arkaluontoinen, eivätkä kaikki uskalla osallistua

keskusteluun, voidaan kysymyksenasettelu kääntää: "Mistä voi johtua, että meidän on vaikea keskustella tästä kysymyksestä?" "Pitääkö paikkansa, että ihmiset välttelevät vaikeita päätöksiä, koska..."

Harjoituksen yhteenveto - Jokainen harjoitus tai aihe tulisi mielellään päättää tiivistämällä käyty keskustelu, perustelut, vaikeudet, lukkotilanteet, esteet, mahdollisuudet jne.

- Olemmeko oppineet toisiltamme jotain?
- Onko jonkun näkemys muuttunut keskustelun aikana?
- Toimimmeko eri lailla tämän keskustelun jälkeen?
- Millaisia yhteisiä näkökantoja ja arvoja meillä on (vai onko niitä)?

Eri harjoitusmuodot - *Puhutaan alkoholista* sisältää runsaasti harjoituksia. Harjoitusten perusideana on saada nuoret osallistumaan aktiivisesti keskusteluun alkoholiin liittyvästä problematiikasta. Keskustelun aikaansaamiseksi käytetään eri harjoitusmuotoja. Alla olevassa kuvaillaan lyhyesti aineistossa sovellettuja harjoitusmuotoja.

Neljä nurkkaa - Neljä nurkkaa -harjoituksessa vetäjä antaa ryhmälle neljä eri vaihtoehtoa, joilla suhtautua annettuun tilanteeseen tai väitteeseen. Voit itse keksiä esimerkkitalanteita ja -väitteitä, jotka perustuvat arkisiin tapahtumiin, sanomalehtijuttuihin, konfliktitalanteisiin yms. Esimerkkinä voidaan käyttää mm. seuraavaa: "Pahinta alkoholin juomisessa on, että..."

1. ...saattaa munata itsensä!
2. ...saattaa joutua tappeluun!
3. ...saattaa vahingoittaa itseään fyysisesti!
4. Avoin nurkka: että... (jokin muu vaihtoehto kuin yllä mainitut)

Pyydä harjoituksen osallistujia merkitsemään paperilapulle valitsemansa nurkka ennen kuin he siirtyvät "omaan" nurkkaansa. Lappu toimii samalla huoneen "karttana". Näin vältetään tilanteet, joissa kaikki seuraavat enemmistön valintaa ryhmäpaineen vuoksi. Seuraavaksi jokainen osallistuja siirtyy huoneeseen siihen nurkkaan, joka vastaa heidän mielipidettään. Anna osallistujien kertoa toisilleen, miksi he ovat valinneet juuri tämän vaihtoehdon. Aloita sitten vuoropuhelu nurkkien välille. Välillä voit kysyä haluaisiko joku vaihtaa nurkkaa muiden perusteluja kuunneltuaan.

Kuuma tuoli/viittaaminen - Kuuma tuoli -harjoituksen (tuolit voidaan korvata viittaamisella) kulku on seuraavanlainen. Osallistujien tuolit ovat ympyrässä ja jokainen istuu omalla paikallaan. Ringissä on myös yksi tyhjä tuoli. Harjoituksen vetäjä istuu koko ajan omalla paikallaan ympyrässä ja lukee ääneen selkeitä, yksinkertaisia väittämiä, joita osallistujat pohtivat. Samaa mieltä väittämien kanssa olevat vaihtavat paikkaa tyhjänä olevalle paikalle. Väittämien kanssa eri mieltä olevat ja mielipiteestään epävarmat jäävät istumaan paikalleen. Joskus tulee tilanteita, joissa kaikki oppilaat jäävät vain istumaan paikoilleen. Kun näin tapahtuu, voit vaihtaa roolit päinvastoin: epäröivien ja eri mieltä olevien tulee vaihtaa paikkaa. Pääasia on, että harjoituksen vetäjän ohjeet ovat selkeitä. Kuuma tuoli- tai viittausharjoitusten etuna on, että osallistujat joutuvat osoittamaan mielipiteensä ja näkemyksensä fyysisen tekemisen kautta. Vastauksia ei pysty aina perustelemaan tai selittämään, mutta osallistujat pääsevät kuitenkin osoittamaan mielipiteensä. Mielipiteen ilmaisu muiden läsnä ollessa on tärkeä osa demokraattista kouluyhteisöä.

Joskus kuuma tuoli -harjoitukset ovat niin nopeatempoisia, että mielipidehierarkiat eivät ehdi vaikuttaa osallistujien kannanottoihin. Kuuma tuoli -harjoituksia kannattaakin välillä harjoitella "vaarattomien" kysymysten avulla. Vähitellen on mahdollista hidastaa tahtia ja myös keskustella erilaisista näkökulmisista. Myös tässä harjoituksessa on tärkeää luoda sellaiset pelisäännöt, että kaikki uskaltavat ottaa kantaa. Toisten mielipiteisiin ei saa reagoida buuaamalla tai nauramalla. Kun mielipidettä haluaa perustella, täytyy harjoituksen vetäjältä pyytää puheenvuoro.

Kuuma tuoli -harjoituksia tulee valmistella ennen oppitunnin alkua. Kirjoita valmiiksi väittämät, joihin oppilaat ottavat kantaa ja järjestä luokkatilan huonekalut.

Draamaharjoitus/dramatisointi - Eräänlainen roolipeli, joka on kehitetty nuorten kokemien konfliktien tai muiden tilanteiden käsittelyä varten. Muut oppilaat ja harjoituksen vetäjä voivat osallistua esitykseen ja muuttaa sen kulkua, jopa tarkoituksellisesti provosoida esiintyjä.

Perusidea on, että on erilaisia valintamahdollisuuksia, joihin nuoret voivat itse vaikuttaa ja tehdä päätöksiä itsenäisesti. Tarkoituksena on vähentää ryhmäpaineen vaikutusta ja korostaa yksilön omia valintoja. Draamaharjoitukset ovat yksi keino yrittää muuttaa passiiviset katsojat aktiivisiksi toimijoiksi ja päähenkilöiksi. Ajatuksena on päästä harjoittelemaan tosielämän tilanteita etukäteen ja valmistautua tulevaisuuteen niin, että osallistujat uskaltavat ottaa kantaa ja käyttää vaikutusvaltaansa erilaisissa tilanteissa.

Draamaharjoitus on lyhyt, ongelmatilanteeseen (esimerkiksi ryhmäpaineeseen, kiusaamiseen, sivullisuuteen, ystävyyteen tms.) päättyvä dramatisointi. Tilannetta harjoitellaan kerran, ja sen jälkeen se esitetään kerran kokonaisuudessaan luokan edessä. Sen jälkeen tilanne esitetään uudelleen alusta alkaen. Tällä kertaa katsojat voivat sanoa "SEIS!"; osallistua esitykseen ja muuttaa tilannetta tai vaikuttaa siihen. Harjoituksen vetäjällä on Jokeri-rooli. Hänen tehtävänä on kertoa säännöt ja kannustaa ratkaisujen löytämisessä. Jokeri voi myös itse osallistua toimintaan, vaihtaa rooleja ja yllyttää osallistujia. On tärkeää, että tilanteen ratkaisemiseksi keksitään useita vaihtoehtoisia ratkaisuja.

Harjoituksen vetäjä keskustelelee oppilaiden kanssa seuraavista asioista joko joka kierroksen jälkeen tai harjoituksen päätyttyä:

- Miltä tuntui olla ryhmäpaineen kohteena?
- Miltä tuntui asettaa joku toinen ryhmäpaineen kohteeksi?
- Miltä tuntui, kun painostettu vaihtoi strategiaa?
- Mitä keinoja päästä eroon painostuksesta löydettiin?
- Mitä harjoituksesta opittiin?

Draamaharjoituksia ei voi aloittaa kylmiltään. Tunnelman ryhmässä on oltava turvallinen ja avoin. Neljä nurkkaa- ja kuuma tuuli-harjoitukset ovat tärkeitä verryttelyharjoituksia ennen draamaharjoituksia. Draamaharjoituksissa on tärkeää ottaa huomioon myös se, että niiden on oltava aidon tuntuisia, ei keinoitekoisesti keksittyjä. Esitettävien tilanteiden on oltava uskottavia ja elämänmakuisia. Tämä onnistuu parhaiten, jos annat pienryhmien kehittää tilanteet itse omien kokemustensa pohjalta. Tilanteista tulee käydä ilmi yksiselitteisesti ja näkyvästi, että mukana on painostettu ja painostaja.

RAKENNE

Puhutaan alkoholista sisältää harjoituksia ja kysymyksiä, joita voidaan käyttää eri oppiaineiden opetuksessa laaja-alaisesti yhdistäen ne koulun yleiseen alkoholikasvatukseen. Aineistoa voidaan käyttää alkoholikasvatuksen punaisena lankana, mutta toisaalta myös kimmokkeena, jonka luomalle perustalle työtä voidaan jatkaa. Aineisto on jäsennelty niin, että alkoholikasvatus voidaan helposti yhdistää osaksi tavallista opetusta. Päätaavoite on siirtää nuorten alkoholinkäytön aloitusikä ja auttaa muodostamaan terve ja maltillinen suhde alkoholiin.

Tästä syystä *Puhutaan alkoholista* on laadittu niin, että sitä on helppo soveltaa nuorten erilaisiin alkoholinkäyttötottumuksiin sekä valmiuksiin käsitellä perusteluja ja käydä läpi asioita eri työskentelymuotojen avulla. Aineisto on jaettu neljään tasoon, jotka huomioivat nuorten erilaiset elämäntilanteet ja alkoholinkäyttötottumukset. Tasoja ei tule pitää ehdottomina ja rajoittavina, vaan ennemminkin alkoholikasvatuksen suuntaa-antavana jäsentelyinä.

Valmistava taso

Tason tarkoituksena on hankkia tietoa nuorten todellisista alkoholinkäyttötottumuksista. Harjoitukset on jäsennelty niin, että niiden avulla saataisiin luontevasti tietoa nuorten alkoholinkäytöstä ja voitaisiin näin sovittaa ennaltaehkäisevä alkoholikasvatus oikealle tasolle.

Taso 1

Tason lähtökohtana on, että nuoret eivät käytä alkoholia lainkaan tai käyttävät sitä erittäin vähän. Ensimmäinen pyrkimys on vahvistaa nuorten itseluottamusta ryhmäpainetta ja kaveruutta käsittelevien harjoitusten avulla ja rohkaista näin kieltäytymään alkoholista.

Taso 2

Tason lähtökohtana on, että nuoret ovat kokeilleet alkoholia. Myös näiden harjoitusten tarkoituksena on vahvistaa itseluottamusta, mutta tavoitetta sovelletaan erityisesti alkoholiin liittyviin kysymyksiin. Työtä kohdistetaan nuorten alkoholinkäytön aloittamiseen liittyviin syihin. Lisäksi keskustellaan alkoholinkäytön seurauksista sekä mahdollisista vaaratilanteista ja niissä toimimisesta.

Taso 3

Tason lähtökohtana on nuorten säännöllinen alkoholinkäyttö. Harjoitukset perustuvat pääasiallisesti nuorten aktiiviseen tiedonhakuun ja keskusteluun alkoholinkäytön ennaltaehkäisyyn liittyvistä kysymyksistä. Oppilaat opettavat toisiaan ja hakevat tietoa itsenäisesti, ja keskusteluissa käydään läpi esimerkiksi alkoholinkäytön riskejä, sopimatonta alkoholinkäyttöä, lainsäädännöllisiä näkökohtia, liikenneasioita, fyysisiä seikkoja ja terveystieteitä.

Harjoitusten rakenne

Kaikkien harjoitusten perusrakenne on otsikoiden ja tehtävänannon osalta samanlainen. Harjoituksissa on väliotsikot "Pikafaktat", "Työskentelytapa", "Johdanto", "Harjoituksen kulku", "Opettajan tukimateriaali", "Harjoituksen syventäminen" ja "Oppilaan aineisto / monistepohja".

Pikafaktat

Harjoituksen alussa on annettu tiivistetyt tiedot harjoitukseen kuluvaan ajasta, tarvittavaan aineistoon ja vaadittavaan valmisteluun sekä tavoitteisiin.

Työskentelytapa

Kertoo, mitä opetuksen työskentelytapoja harjoituksessa käytetään.

Johdanto

Sisältää tarkemman kuvauksen harjoituksen perusajatuksista, kuluista ja tavoitteista.

Harjoituksen kulku

Kuvaa harjoituksen kulun vaihe vaiheelta.

Opettajan tukimateriaali

Sisältää tietoja ja taustamateriaalia, joita opettaja tarvitsee harjoituksen ymmärrettävään ja hyvään toteutukseen.

Harjoituksen syventäminen

Antaa vinkkejä aiheen käsittelyn jatkamiseen harjoituksen jälkeen.

Oppilaan aineisto/monistepohja

Sisältää harjoitukseen osallistujien tarvitsemat perustiedot, tekstit, kertomukset, lomakkeet ja ryhmäharjoitusten ja keskustelujen pohjana käytettävän aineiston.